

לגעת בעבר

דברי הפתיחה ליום העיון: "שימור המורשת הבנויה ביפו לדורות" (מאי 2011)

"זהו תיאור חקירותיו של הירודוטוס מהאליקארנאסוס, למען לא יימחו במרוצת הזמן מפעלי בני האדם, ולא יישארו ללא זכר מעשיהם הגדולים והמופלאים, אלה של היוונים ואלה של הברברים, ובייחוד סיבות המלחמות שנלחמו אלה באלה".

דברי הרודוטוס נחשבים לאחת האמירות הקדומות המדברות על שימור המורשת. חשיבותה של האמירה בהבנה של הרודוטוס שכדי לשמר מורשת נדרש מהלך יזום ומתוכנן מראש. באמצעים שעמדו לרשותו בימים ההם המהלך הזה היה מחקר ותיעוד יצירות המופת של האנושות. כיום תיעוד ומחקר הם השלב הראשון, הקודם לכל פרויקט שימור: חקירה ותיעוד תחילה ורק לאחר מכן תכנון וביצוע.

יפו היא עיר עתיקה עשירה בממצאים ארכיאולוגיים ואדריכליים הראויים לשימור למען הדורות הבאים. עושרה התרבותי של יפו נובע מהיותה עיר נמל חשובה במרוצת מאות שנים שבמהלכן הפכה למרכז של עולי רגל, מבקרים, סוחרים ואף נכבשה על ידי שליטים.

רשות העתיקות פועלת ביפו על פי הצורך מאז הקמתה בשנת 1990. הפעילות התמקדה עד כה בעיקר בכל הקשור בתת-הקרקע ובחפירות ארכיאולוגיות, ורק במעט

מקומות זכה נושא השימור לטיפול ולהתייחסות, בעיקר בעקבות פגיעה באתרים ובמונומנטים. בשל חשיבותה של יפו מנסה רשות העתיקות לבסס את פעילות השימור כפעילות יזומה ולא מגיבה. מכאן נבע הרעיון לפיקוח קבוע על שימור בעיר העתיקה ביפו. הנוכחות של מפקח פעיל ביפו הציבה את נושא השימור אל מול גורמי התכנון בעיר ואילצה אותם להתחשב במונומנטים הראויים לשימור גם מעל לפני הקרקע ולתכנן בהתאמה את הפיתוח. במגמה לרתום למשימה את כל הגופים הפעילים ביפו, עלה הרעיון ליזום יום עיון משותף, אשר במהלכו יוצג הפיקוח ביפו ויועלו הצעות כיצד להדק את הקשרים בין רשות העתיקות, הגורם המפקח הסטטוטורי, לבין הגופים הפעילים ביפו. סדר היום התחיל בהסבר על פעילות השימור של רשות העתיקות בכל רחבי הארץ והצגת דוגמה דומה ליפו מירושלים העתיקה (הוצגו פעילות אדריכל העיר העתיקה ופרויקט החומות). לאחר מכן הוצגה העיר יפו בהיבטים ארכיאולוגיים והיסטוריים והוצגה פעילות השימור של האדריכלית פאינה מילשטיין – אדריכלית שימור יפו העתיקה מטעם רשות העתיקות. לצד כל אלה הציגו הגורמים השותפים לפעילות ביפו את הפרויקטים שבוצעו ואלה המתוכננים, דוגמת הנמל, בית הצדפות, כיכר קדומים ועוד.

כמיל סארי, המחלקה לפיקוח, מחקר ומדיניות שימור

שונות

פעילות
חינוכית

תצוגות
ארכיאולוגיות

מינהל
שימור

חפירות
ארכיאולוגיות

חפירות ארכיאולוגיות

חפירות ההצלה במלון עדן הסמוך למתחם אנדרומדה ביפו

הקברים אינם של יהודים והם מזוהים עם אוכלוסיות פגאניות ועצמות חזיר

צעירים הינו מנהג נפוץ בקרב אוכלוסיות פגאניות במספר רב של אתרים בישראל הקדומה. תופעה זו ממשיכה להתקיים גם בתקופה הפרסית ובהמשך בתקופה ההלניסטית.

כעת, במהלך המשך עבודות הפיתוח שנערכו על ידי היזם, מדווח ארכיאולוג מרחב מרכז מטעם רשות העתיקות, נתגלו על ידי מערך הפיקוח של רשות העתיקות קברים מטיפוסים שונים הכוללים: קברי שוחה, קברי ארגז, מערכות קבורה, מתקנים ואנומליות המתפרסות על פני שטח נרחב. בין הממצאים גם עצמות חזירים. בתום החפירה נמסרו הנקברים לנציג מוסמך של משרד הדתות שהיה נוכח בשטח במהלך החפירות, לשם העברתם לקבורה חלופית.

* צילום באדיבות רשות העתיקות.

רשות העתיקות ביצעה באחרונה חפירות הצלה בקברים קדומים אשר נתגלו במהלך עבודות פיתוח במתחם מלון עדן העתידי, הממוקם בסמיכות למתחם אנדרומדה שביופ.

ראוי לציין כי עוד בשנים 1993-1994 נערכו במתחם אנדרומדה חפירות הצלה מטעם רשות העתיקות. במהלך החפירות, נחשף בית קברות המיוחס ומתוארך לתקופות הפרסית עד הביזאנטית. מרבית הקברים נחצבו בסלע הכורכר. כן נתגלתה קבורת קנקן של עובר, מתקופת הברונזה התיכונה ב' (מאה 18-20 לפני הספירה). הממצא מהקברים מעיד באורח חד משמעי על אוכלוסייה פגאנית שחיה באזור.

במתחם מלון עדן ביפו נהלו שלוש עונות חפירה מקדימות בין השנים 2007-2008 מטעם רשות העתיקות. שטח החפירה נחפר עד לסלע האם בו זוהו 30 קברים מסוגים שונים ואנומליות החצובות בסלע הכורכר. בשלב זה הוחלט על ידי היזם להפקיד את חפירת הקברים לידי המכון הישראלי לארכיאולוגיה על שם סוניה ומרקו נדלר של אוניברסיטת תל-אביב.

במהלך שנת 2010 נערכה חפירת הצלה על ידי מאיר אדרעי, מטעם המכון הישראלי לארכיאולוגיה. בחפירה נתגלו קבורות מטיפוסים שונים ביניהם קבורות קנקן, קבורות מהמורה, קברי שוחה חצובים וכל הנראה מערת קבורה שתקרתה התמוטטה. כל הקבורות, למעט מערת הקבורה תוארכו לסוף התקופה הפרסית (המאה הרביעית לפני הספירה) ומערת הקבורה תוארכה לתקופת הברונזה המאוחרת (המאה ה-14 לפני הספירה). בין הממצאים בלטה השכיחות הגבוהה של עצמות חזיר (בעיקר לסתות של חזירים בהקשר של ועם הנקברים). מדובר בשרידים של חזירים מבויתים, שהונחו כתקרובת לכבודם של הנקברים. מנהגי קבורה עם מנחות חזירי בית

מינהל שימור

תחזוקת אתרי עתיקות במערב העיר ירושלים

- איטום ראשי קירות
- מילוי חללים בקירות

השימור המונע מטפל בגורמי בליה ומטרתו להאט את תהליכי ההרס באתרים.

לחץ לדוגמאות לפעולות תחזוקה במספר אתרים

* **דיר ע'זאלי (מנזר הצבאים)** האתר מצוי בשכונת פסגת זאב בשטח ציבורי פתוח. תחזוקת השימור הנוכחית כללה: ניקיון כללי של שטח האתר ופינוי הפסולת וריסוס עשבייה. בתמונות: מימין בור המים לפני הטיפול ואחריו; משמאל ייצוב הפסיפס.

שם המזמין עיריית ירושלים מבצע יוני תירוש הכהן

בירושלים רבתי פזורים עשרות אתרים ארכיאולוגיים. בתחילת שנות התשעים של המאה ה-20 פעלו צוותי שימור של רשות העתיקות, במימון משותף עם עיריית ירושלים, באתרים אלו וביצעו פעולות של תחזוקת האתרים. מאמצע שנות ה-90 למאה ה-20 ועד סוף העשור הראשון למאה ה-21 לא הוקצו משאבים לתחזוקתם של האתרים. ההזנחה ניכרת במצב ההשתמרות של הממצא, כלומר בהתפתחות תהליכי בליה והרס באתרים, בהצטברות לכלוך בסביבתם הקרובה, בהתפשטות צמחייה באתרים ובוונדליזם.

בשנת 2003, כחלק מהכנת תכנית המתאר המקומית, ערכו אדר' שחר פוני וארכיאולוג ג'ון זליגמן **סקר של כ-120 אתרים נבחרים בעיר** על פי שכונות.

עיריית ירושלים ורשות העתיקות נרתמו שוב בשנת 2010 לתחזוקת האתרים הארכיאולוגיים בעיר ולתקצוב של חוליית השימור. בחוליה של רשות העתיקות משמר מקצועי ושני פועלי שימור.

שמונים ושישה אתרים שנסקרו בשנת 2003 ונכללים בתכנית המתאר, יטופלו בפרויקט התחזוקה הנוכחי. שבעים ואחד מהם נסקרו שוב לצורך קביעת סדר קדימויות לטיפול. בשל מגבלות ביטחוניות חמישה-עשר אתרים טרם נסקרו. סקירתם תושלם, אנו מקווים, בשנת 2011.

עיקר פעולתה של חוליית התחזוקה הוא שימור מונע. ההתערבות באתרים כוללת על פי רוב:

- הסרת צמחייה והדברה
- ייצוב אבנים
- מילוי מישקים בחומר מליטה על בסיס סיד

מינהל שימור

משרד השטח בעיר העתיקה בירושלים

המצריכות חפירה, בנייה, שימור וכו'. בעיר העתיקה, מתבצעת פעילות שימורית רחבת היקף ע"י מינהל שימור של רשות העתיקות. ראשון לכולם: שימור חומת העיר העתיקה ושעריה. בנוסף, מתבצעות פעולות שימור רב שנתיות במנהרות הכותל, עיר דוד, קבר דוד. משרד השטח מלווה פעילות זו.

משרד השטח עוסק גם בליווי וקידום פרויקטים שונים לטובת העיר. ובגיבוש תכניות אב ותכניות אחרות בתחומי העיר העתיקה ואגן העיר העתיקה עם עיריית ירושלים וגופים סטטוטוריים מקבילים. וכן בבחינת בקשות שונות, לבנייה או חפירה בעיר העתיקה, ובגיבוש המלצה בנוגע לבקשות אלו למנהל רשות העתיקות. למעשה, כל תכנית בנייה נבדקת על ידי רשות העתיקות, במקביל לעירייה ולועדות התכנון והמלצות רשות העתיקות מוצגות בפני ועדות התכנון.

בעניין זה יש לציין, כי רשות העתיקות נאבקה מזה שנים, יחד עם עיריית ירושלים, בקידום הליך סטטוטורי שיאפשר הגשת בקשות לבנייה בעיר העתיקה, וקידומם, (בתנאי כמובן שיתאימו למראה העיר העתיקה) באופן שיאפשר לציבור שומרי החוק לבצע שינויים בהליך בירוקרטי סביר.

אולם, עיקר תפקידה של נפת העיר העתיקה, וסיבת היותה ממוקמת בתוך שטח העיר העתיקה עצמה, היא בראש ובראשונה להוות אוזן קשבת לצרכי האוכלוסייה המתגוררת בעיר העתיקה ולמצוא את האיזון הנכון בין צרכיהם ובין חזות ושימור העיר לדורות הבאים.

צמוד לשער יפו בעיר העתיקה בירושלים נחנך משרד שטח חדש ומשופץ של רשות העתיקות. לטקס חנוכת המשרד החדש הוזמנו ראש העיר ירושלים, ניר ברקת, מהנדס העיר, בכירי רשות העתיקות ועיריית ירושלים ונציגים של שלוש הדתות.

תחומי פעילותו של משרד השטח והתועלות השונות נובעות מהימצאות המשרד בשטח העיר העתיקה:

"משרד השטח" כולל שני בעלי תפקידים: אדריכל נפת העיר העתיקה ומפקח הנפה. בנוסף, מפעיל המשרד צוות ארכיאולוגים מפקחים וחופרים בהתאם לצרכי השטח.

משרד השטח עוסק במגוון תחומים:

כנפה ארכיאולוגית, מופקד המשרד על שמירת חוק העתיקות. במסגרת זו, עוסק צוות הנפה באיתור פעילות חפירה, בנייה, פגיעה בעתיקות או כל פעולה אחרת המבוצעת ללא ידיעת רשות העתיקות ובמתן תגובה לפעילות זו: החל מתגובה משפטית, דרך חיוב פיקוח או בחפירה וכלה בהדרכה כיצד נכון לבצע פעולות טכניות שונות באופן שיתאימו לגישה השימורית המקובלת. לא מעט, עוסק המשרד גם באיתור בנייה ללא היתר הפוגעת קשות בחזות העיר העתיקה. פעילות זו מבוצעת בשיתוף פעולה עם הפיקוח העירוני והפיקוח על הבנייה בעיריית ירושלים. כמו כן, אחראי המשרד את חפירות ההצלה הרבות המתבצעות בעיר העתיקה, חפירות בהן נחשף אט אט עברה של העיר, וכן פיקוח על פעולות שונות

מינהל שימור

* המשרד החדש של נפת העיר העתיקה ממוקם במבנה היסטורי מהמאה ה-19, צמוד לשער יפו. באדיבות רשות העתיקות.

כותב עגנון בספרו "לפנים מן החומה": "מקומות יש בירושלים שאני מכיר אותם ויודע אותם וכשאתם מזדמן לאחד מהם דומה עלי שלא ראיתיו מעולם. כנגדם יש מקומות שמעולם לא הייתי שם וכשאתם בא לשם דומה עלי שאני מכיר אותם ויודעם. ומחמת שכל הימים לרבות הלילות מרבה הייתי לשוטט בחוצות ירושלים, לא נפנית ללמוד שום אומנות. קשה מזה, שהייתי בטל מן התורה, ויהודי שאינו עוסק בתורה לבו מוכיחו ואומר לו: ומה אתה משיב ביום הדין כשישאלו אותך עסקת בתורה? ומה הייתי משיב? הריני משיב עסקתי בירושלים. ומובטחני שיאמרו לי, יפה עשית".

מתוך דברי הברכה של אדר' שחר פוני, מפקח שימור
העיר העתיקה בטקס הפתיחה

תצוגות ארכיאולוגיות

תצוגות ארכיאולוגיות בחורפיש

הקדום בחורפיש התקיים במאות השנייה עד החמישית לספירה.

כלי הזכוכית בתצוגה כוללים קערות וכוסות. המטבעות נטבעו באנטיוכיה, צור, עכו ואלכסנדריה. עוד בתצוגה תכשיטים הכוללים עגילים, צמידים וחרוזים, פלכים ששימשו לטווית חוטים ונרות שמן. עוד מוצגים בגן הארכיאולוגי מתקני אבן ששימשו להפקת שמן זית ואגירת מים.

אירוע פתיחה כלל פעילויות חינוכיות של מרכז חינוכי צפון של רשות העתיקות בבתי הספר באזור בנושא הארכיאולוגיה בחורפיש דרך סדנאות והרצאות. בטקס השתתפו גם נציגי תלמידים מבתי הספר שעברו סדנת מטבעות שהתגלו בחורפיש ומוצגים בתצוגה.

אוצרות התצוגות עדנה עמוס וד"ר אורית שמיר **טיפול שימורי בממצאים** מינהל שימור ותחום טיפול בממצאים של רשות העתיקות **חינוך** רנא חורי, רכזת חינוך במגזר הערבי

לחץ לתצוגות נוספות ברחבי הארץ - ללא תשלום

שתי תצוגות ארכיאולוגיות הכוללות גן ארכיאולוגי ותצוגה פנימית נפתחו בחורפיש באדיבות רשות העתיקות ובשיתוף המועצה המקומית חורפיש. ראש המועצה סאלח פארס יזם את התצוגות ודאג למימוןן.

ראשיתו של היישוב בחורפיש הייתה באל-ח'רבה שמדרום לכפר. במהלך התקופה הרומית עבר היישוב לשטח גרעין הכפר המודרני ושריד ממנו, חלק ממנזר עם רצפת פסיפס ובה צלבים וכתובת יוונית מן המאות הד' – ה' לספירה, נחשף בעבר.

הממצאים בתצוגה התגלו במערות קבורה שנחפרו בחורפיש. מטבעות שנמצאו ליד הגולגלות מצביעות כנראה על המנהג של הנחת מטבע בפה המת האופייני לאוכלוסיה נוכרית. תופעה מעניינת בקברים מן התקופה הרומית המאוחרת בגליל המערבי היא שכיחותם של כלי זכוכית המוצגים בתערוכה ונדירותם של כלי חרס. היישוב

פעילות חינוכית

מסע בזמן למצרים הקדומה

פרויקט ייחודי לפסח של רשות העתיקות והחווה החקלאית בתל-אביב

בנוסף למתחם החפירות, נהנו המבקרים בחווה ממספר תחנות פעילות ביניהן תחנת הכתב המצרי- הכרות עם מסתרי הכתב המצרי הקדום והתנסות בהכנת כרטוש מצרי בעיטורים שונים, תחנת "סנת"- הכרת משחקי המלכים הקדומים במצרים, הכנת לוח משחק קדום והתנסות בו ותחנת תות אנך עמון- סיפורו של המלך תות ענח אמון שעלה לכס המלוכה בגיל ילדות. הילדים נחשפו לסיפור גילוי קברו של המלך והכינו העתק ממסכת המלך.

לצד הפעילות שעסקה במצרים העתיקה, יכלו המבקרים בחווה ליהנות משלל פעילויות וביניהם הצגות, שעות סיפור, מתחמי יצירה, חפש את אפיקומן החווה ועוד.

פרויקט ייחודי ויוצא דופן התקיים במהלך חול המועד פסח בחווה בתל אביב. הפרויקט בשיתוף עם רשות העתיקות הציע למשתתפים חוויה מרתקת המשלבת משחק מלכים קדום, סיפורו של המלך תות אנך עמון, הכרות עם מסתרי הכתב המצרי הקדום והתנסות מעשית באוהל חפירה ארכיאולוגית.

במסגרת המסע בזמן הוקם על ידי רשות העתיקות מתחם חפירות בו ניתן היה לגלות ממצאים שונים כגון חרסים, מטבעות ובין לבין גם ממתקים... הילדים הוזמנו לצאת להרפתקה בזמן, הצטיידו בכלים מיוחדים באמצעותם חפרו ומצאו את שרידי הממלכה הקדומה. הפעילות חשפה את הילדים לתרבות מצרים הקדומה על שפע הממצאים הארכיאולוגיים השונים, סמלי המלוכה, הכתב המצרי, עולם האומנות ועוד.

פעילות חינוכית

תוכנית חינוכית ייחודית של רשות העתיקות מקרבת תלמידי בתי ספר בחיפה לאתר תל שקמונה

במפגש המסכם של התוכנית התלמידים ביקרו בתערוכת הקבע במוזיאון הימי הלאומי המציג ממצאים מחפירות שקמונה, נחשפו לתהליך ההופך ממצא ארכיאולוגי למוצג מוזיאוני בהדרכת צוות המוזיאון תוך שימוש במשחקי גלריה ודפי חקר המעודדים למידה מתוך התבוננות במוצגים.

המחלקה לחינוך חברתי ערכי בעיריית חיפה, מחלקות החינוך של רשות העתיקות והמוזיאון הימי חברו יחד בהעברת תוכנית חינוכית הכוללת סדרת מפגשים בנושא תל שקמונה. התוכנית תורמת לקידום הקשר של תלמידי העיר חיפה לתל שקמונה כאתר ארכיאולוגי הקרוב לביתם והגברת המודעות לשמירה על עתיקות הארץ.

בתוכנית השתתפו השנה קבוצת מנהיגות ירוקה מקרב התלמידים בי"ס "נופים", כיתה מואצת מחטיבת ביניים "חוגים", תלמידי בית הספר ממ"ד מוריה ותלמידי כיתה ה' מבית הספר עין הים.

המפגש הראשון התקיים בשטח בתי הספר במסגרתו מדריכי מרכז ארכיאולוגי של רשות העתיקות חשפו את התלמידים לעולם הארכיאולוגיה בליווי ממצאים אותנטיים, מצגת הממחישה את היווצרותו של תל ארכיאולוגי ודוגמאות מתוך פעילותה של רשות העתיקות בסביבת חיפה. הילדים הופעלו בסדנת חקר ממצאים ויצרו מודל של תל בשקפים על פי תקופותיו של תל שקמונה.

במפגש השני התלמידים ביקרו בתל שקמונה, צוידו בכלי עבודה ארכיאולוגיים, ערכו פעילות שיקום אתר כגון ניקיון שרידים מצמחיה, הוצאה של חומרים המזיקים לאתר וגורמים להתפוררותו ובכך חוו את פעילות השימור העוסקת במניעת בלייה של אתרי עתיקות.

שונות

י-ם של תגליות

* לרגל יום ירושלים, העלתה רשות העתיקות תערוכה וירטואלית ובה מגוון חפצים מרהיבים שנתגלו במשך השנים בחפירות ארכיאולוגיות בירושלים. [לחץ לתערוכה הוירטואלית](#)

ערי החוף והנמל העתיקות של ישראל בסכנת הכחדה

* הסערות שפקדו את חופי ישראל בחורף 2010 גרמו לפגיעה קשה ולהרס עצום בנכסי המורשת התרבותית הימית של מדינת ישראל. באזורים רבים ונרחב מערי החוף והנמל העתיקות וכן באתרים התת ימיים, נגרם נזק רב ובלתי הפיך בהיקפים ובמימדים של של אסון לאומי. [לחץ למידע נוסף](#)

הודעות לעיתונות

* [במבצע משותף של המכס ורשות העתיקות סוכלה הברחה של מאות עתיקות גנובות מישראל](#)

הדפסים של מגילות ים המלח

* ניתן לרכוש הדפסים של מגילת תהילים קכ"ו (שיר המעלות) - [לחץ לצפייה בתמונה](#) ושל מגילת תהילים קל"ג ("הנה מה טוב ומה נעים..") - [לחץ לצפייה בתמונה](#). למידע נוסף ולרכישה: חנה ארז 02-6204611; דוא"ל hannah@israntique.org.il

פעילות ארכיאולוגית לקייטנות

* **לקראת הקיץ הקרוב** רשות העתיקות מציעה ימים של חוויה, עשייה והעשרה המשחזרים את עולמם של האנשים בעבר, ומגוון פעילויות ייחודיות. את הפעילות ניתן להזמין לקייטנות שונות ברחבי הארץ ליום בודד או למספר ימים. המדריכים של המרכזים הארכיאולוגיים יגיעו עם כל הציוד הלווה להדרכה. [לחץ להזמנה ולפרטים נוספים](#)

עריכה והפקה מירב שי תכנים יולי שוורץ, יוני תירוש הכהן, יצחק רביחיא, כמיל סארי, מירב שי, קובי שרביט, שחר פוני
עריכה גרפית ערן צירמן תודות ליאת ויינבלום

